

بررسی تطبیقی ابعاد حقوقی پنجره واحد تجاری الکترونیکی

محسن صادقی*

نغمه جوادپور*

پذیرش: ۹۴/۹/۲۸

دریافت: ۹۴/۳/۲۰

پنجره واحد تجاری / صادرات و واردات / مالزی / کره / حقوق ایران

چکیده

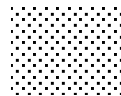
در فضای رقابتی امروز، کشورهایی پیشنهاد می‌کنند که با به کارگیری ابزارهای نوین، فعالیت‌های تجاری را سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر کنند. پنجره واحد تجاری^۱ الکترونیکی یکی از این ابزارها است که برای بازرگانان این امکان را فراهم می‌سازد تا به جای مراجعه به نهادهای مختلف دخیل در امر صادرات و واردات و تکمیل فرم‌های مختلف‌الشکل، تنها به یک مرجع واحد مراجعه کرده و با تکمیل فرم‌های متحدالشکل، کالاها را با زمان و هزینه کم‌تری صادر یا وارد کنند؛ بنابراین، هزینه تمام‌شده محصولات، کاهش یافته و قدرت رقابتی بنگاه‌های داخلی در مواجهه با رقبا افزایش می‌یابد. بی‌تردید، تأسیس و کارایی این نهاد به بستر حقوقی مطمئنی نیاز دارد، اما در حال حاضر، نظام حقوقی ایران، فاقد ابزارهای حقوقی کافی و روشن است. از آنجا که تاکنون جنبه‌های حقوقی این نهاد در ادبیات ایران بررسی نشده است، لذا بخش نخست این مقاله به بیان مفهوم و مزایای پنجره واحد تجاری، بخش دوم به بیان ابعاد حقوقی موضوع و بخش سوم به نارسایی‌های حقوق ایران پرداخته و در پایان،

*. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی (مؤسسه حقوق تطبیقی) دانشگاه تهران. sadeghilaw@ut.ac.ir

** دانش‌آموخته حقوق تجاری - اقتصادی بین‌المللی، دانشگاه تهران. naghme.javadpour@gmail.com

■ محسن صادقی، مسئول مکاتبات.

براساس تجربیات حقوقی چند کشور موفق مانند مالزی و کره جنوبی، راهکارهای روشنی به قانونگذار و دستگاه‌های اجرایی ذینفع ارائه می‌شود.

طبقه‌بندی JEL: Q40, Q49, K20, K33

مقدمه

پنجره واحد تجاری یکی از ابزارهای کاهش هزینه‌های تجارت است که به بازرگانان اجازه می‌دهد به جای مراجعه به نهادهای مختلف دخیل در امر صادرات و واردات و تکمیل فرم‌های گوناگون، تنها به یک مرجع واحد مراجعه کنند و به این ترتیب، هزینه تمام‌شده محصولات کاهش یافته و قدرت رقابت بنگاه‌های داخلی در مواجهه با رقبای افزایش می‌یابد. با این حال، استقرار این نهاد علاوه بر مسائل فنی و تکنولوژی به بستر حقوقی مطمئن نیز نیاز دارد؛ زیرا یکی از ابزارهای مطمئن برای افزایش تمایل سازمان‌ها و تجار به تجارت الکترونیکی، ابزار حقوقی است و حتی می‌توان گفت اگر نقش ابزارهای حقوقی بیش‌تر از ابزارهای فنی نباشد، بی‌گمان کم‌تر از آن هم نیست. با این وصف، هدف نگارش این مقاله بررسی مهم‌ترین چالش‌های حقوقی مرتبط با پنجره واحد تجاری بوده و نتایج آن علاوه بر آن که می‌تواند خلاء ادبیات حقوقی ایران را تا حدی برطرف سازد، برای تجار نیز مفید است؛ زیرا آن‌ها را با یکی از ابزارهای کاهش قیمت تمام‌شده محصول و افزایش قدرت رقابتی در برابر رقبای خارجی - به‌ویژه پس از الحاق به سازمان تجارت جهانی - آشنا می‌کند. لازم به ذکر است در قانون امور گمرکی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۰، ذیل ماده (۳) که وظایف و اختیارات گمرک ایران را شرح می‌دهد، در بند «ح»، از پنجره واحد به‌عنوان یکی از روش‌های نوین در استقرار فعالیت‌های گمرکی نام برده شده که نشانگر اهمیت این نهاد است.^۱ در مورد پنجره واحد تجاری و اهمیت آن ادبیات تحقیقی اندکی وجود دارد که در فهرست منابع به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است.^۲ در این مقاله مهم‌ترین چالش‌های حقوقی مرتبط با استقرار این نهاد مطالعه شده و از تجربه چند کشور

۱. در بند «ح» ماده (۳) قانون امور گمرکی، پیش‌بینی و فراهم‌ساختن زیرساخت‌های مورد نیاز برای اجرا و استقرار سامانه‌ها، رویه‌ها و روش‌های نوین همچون پنجره واحد در فعالیت‌های گمرکی، از جمله وظایف گمرک ایران شمرده شده است.

۲. هرچند تاکنون در زمینه پنجره واحد تجاری، یک کتاب با همین عنوان توسط دکتر محمدرحیم اسفیدانی منتشر شده و یک مقاله نیز توسط دکتر علیرضا باستانی و خانم زهرا آقاچانی در نخستین همایش کاهش قیمت تمام‌شده ارائه شده است، اما این دو اثر فاقد تحلیل و نگاه حقوقی بوده و موضوع را تنها از زاویه اقتصادی بررسی کرده‌اند. همچنین، در مقاله تألیفی محسن صادقی در زمینه نقش حقوق مالکیت فکری در تأسیس و کارایی پنجره واحد تجاری الکترونیکی از منظر حقوق و اقتصاد، چنان که از عنوان پیدا است صرفاً به بررسی حقوقی پنجره واحد از منظر حقوق مالکیت فکری پرداخته شده است، حال آن‌که این مقاله به سایر ابعاد حقوقی موضوع می‌پردازد. بنابراین، مقاله حاضر، از این حیث می‌تواند جدید محسوب شود.

موفق در این زمینه، مثال‌های مرتبطی آورده خواهد شد. همچنین، با توجه به این که نویسنده اول این مقاله، پیش از این در مقاله‌ای مستقل به نقش حقوق مالکیت فکری در تأسیس و کارایی پنجره واحد پرداخته بود؛ بنابراین، گستره مقاله حاضر، ناظر به دیگر ابعاد حقوقی این نهاد تجاری است.^۱

مطالب این مقاله به منظور دستیابی به اهداف و نتایج فوق، در سه بخش ارائه شده است: در بخش اول به مطالعه مختصر مفهوم و مزایای پنجره واحد اکتفا شده و در بخش دوم مسائل حقوقی مرتبط با پنجره واحد به صورت کلی و با توجه به تجربه کشورهای موفق در این زمینه (همچون مالزی و کره جنوبی) بررسی شده و در بخش سوم نیز سرفصل‌های گفته شده در حقوق ایران مطالعه می‌شود. این بررسی کمک مؤثری برای یافتن راهکارهای مناسب به قانونگذار و دستگاه‌های ذیربط محسوب می‌شود.

۱. مفهوم پنجره واحد تجاری و مزایای اقتصادی آن در تجارت بین‌الملل

در این بخش مفهوم پنجره واحد تجاری را در بخش اول و مزایای پنجره واحد در تجارت بین‌الملل را در بخش دوم و نیز ساختار پنجره واحد را در بخش سوم بررسی می‌شود.

۱-۱. مفهوم پنجره واحد تجاری

در بسیاری از کشورها شرکت‌ها و افراد فعال در تجارت بین‌الملل (از قبیل صادرات و واردات) برای انجام فعالیت‌های خود ناچارند حجم عظیمی از اطلاعات و اسناد را مرتباً و برای هر بار فعالیت تجاری در اختیار مراجع مختلف دولتی و غیردولتی قرار دهند که این کار مستلزم صرف وقت و هزینه بسیار زیادی است. از این رو، استقرار پنجره واحد تجاری، راهکار مؤثری برای تسهیل فرایند معاملات تجاری محسوب می‌شود. پنجره واحد تجاری سیستمی است که به تجار اجازه می‌دهد تا اطلاعات را برای طی الزامات قانونی مرتبط با صادرات یا واردات به یک بدنه واحد ارائه کنند.^۲ پنجره واحد تجاری یک سیستم

۱. مشخصات این مقاله در فهرست منابع ذکر شده است.

۲. حاجی اکبری و پاریاب (۱۳۸۶).

تسهیل کننده تجاری^۱ است که فعالیت‌های بخش‌های مختلف درگیر در تجارت و حمل و نقل را با استقرار یا قرار دادن اطلاعات استاندارد شده از طریق یک نقطه واحد تسهیل می‌کند. چنانچه اطلاعات به صورت الکترونیکی باشد، فقط یک بار وارد شده و از آن به بعد از همان اطلاعات استفاده می‌شود.

مرکز تسهیل تجارت و کسب و کار الکترونیکی سازمان ملل متحد (سیفاکت)^۲ از پنجره واحد تجاری به بخش کلیدی تسهیل تجاری یاد می‌کند؛ زیرا از منظر این نهاد، تسهیل تجارت به دنبال ساده‌سازی فرایندها و رویه‌های تجارت بین‌الملل است^۳. نیاز به ساده‌سازی و همگون‌سازی اطلاعات مبادله شده بین تجار و نهادهای دولتی بخش کلیدی فرایند تسهیل تجاری است و برای تسهیل تجارت دولت‌ها باید در ابتدا جریان اطلاعات را تسهیل کنند. از دیدگاه عملی پنجره واحد یک ورودی فیزیکی یا الکترونیکی برای ارائه و حفظ تمام داده‌ها فراهم می‌کند. این ورودی به وسیله یک واحد مدیریت می‌شود که پس از آن این اطلاعات را به تمام واحدهای مرتبط انتقال می‌دهد. راه اندازی این سیستم به همکاری و مشارکت میان واحدهای دولتی مرتبط نیاز دارد و بنابر این مستلزم تعهد و هدایت قوی سطوح بالای دولتی است.

۱-۲. مزایای اقتصادی پنجره واحد تجاری

همان‌طور که می‌دانید تجار برای صادرات و واردات کالاهای خود ناگزیرند از چند نهاد و دستگاه مانند گمرک، وزارت بهداشت، نیروی انتظامی و... مجوز دریافت کنند که این امر باعث طولانی شدن روند صادرات و واردات و در نتیجه افزایش خطر از دست دادن بازارهای بین‌المللی و نیز افزایش هزینه زیاد برای تجار می‌شود. همچنین، فرایند تشریفات اخذ مجوزهای مختلف با یکی از اصول مهم امروزی تجارت بین‌الملل که «سرعت» است، تناسب ندارد. بنابراین، وجود نهادی که مجوزهای مختلف را برای تجار دریافت کرده و این روند را آسان سازد، بسیار مفید است. پنجره واحد تجاری نهادی است که وظایف فوق را برعهده گرفته و به این ترتیب، اطلاعات و مدارک (اسناد) تجاری تنها از یک

1. Trade Facilitation.

2. The United Nations Center for Trade Facilitation and Electronic Business (UN/CEFACT).

۳. صادقی (۱۳۸۹).

نقطه ورودی ارائه می‌شود. بنابراین، می‌تواند قابلیت دستیابی و پردازش اطلاعات را ارتقا داده، جریان‌های اطلاعاتی بین تجار و دولت‌ها را تسریع و تسهیل کرده و به هماهنگی و اشتراک بیش‌تر داده‌ها در سیستم‌های دولتی منجر شده و فایده آن برای فعالان عرصه تجارت بین‌الملل، استفاده بهینه از منابع و نیز کاهش هزینه‌های دولت‌ها و بازرگانان است. از دیگر فواید به‌کارگیری این روش می‌توان به اصلاح و تعدیل منابع درآمدی، بهبود نظام شکایات تجاری، فراهم‌ساختن امکان بهره‌گیری از یک سیستم کارا برای مدیریت ریسک و سرعت در ترخیص کالاها اشاره کرد. نظام پنجره واحد از یک سو سبب تسهیل دسترسی به اطلاعات شده و از سوی دیگر، باعث ایجاد هماهنگی و انسجام میان کل مجموعه می‌شود که این امر برای تمام واحدهای مرتبط با تجارت خارج نقش به‌سزایی دارد.

۱-۳. تبیین ساختار حقوقی پنجره واحد تجاری

نهاد پنجره واحد تجاری اساساً برای تسهیل ارتباط دولت با تجار و نیز دولت‌ها با یکدیگر (در راستای سرعت بخشیدن و تسهیل فعالیت‌های تجارت بین‌المللی) طراحی شده است. همچنین، باید توجه داشت که در این راستا نهادهای بین‌المللی مانند آنسیترال^۱ تلاش‌های زیادی برای یکسان‌سازی قوانین^۲ در کشورهای مختلف انجام داده‌اند. درمورد پنجره واحد تجاری نیز مسائل حقوقی مربوط به آن تقریباً در کشورهای مختلف واحد است (مانند وجود قوانین مناسب برای حمایت از حریم خصوصی و اسرار حرفه‌ای تجار). اما یکی از مباحث مهم نیز استقرار پنجره واحد در قالب‌های معین و ایجاد یک «ساختار سازمانی مناسب» برای اعمال تسهیلات پنجره واحد است.^۳ اعمال پنجره واحد تجاری باید بر عهده سازمان قدرتمندی باشد که صلاحیت و اختیارات و نیز منابع مالی لازم را داشته و کارایی مطلوبی از خود نشان دهد. به‌نظر می‌رسد برای بررسی ماهیت حقوقی پنجره واحد تجاری در هر کشور باید دقت کرد که آن کشور از کدام مدل پنجره واحد استفاده می‌کند. ساختار پنجره واحد براساس نحوه اجرا، سه شکل عمده دارد:^۴ در حالت اول اگر یک مرجع واحد^۵ تمام

1. UNCITRAL, United Nations Commission for International Trade Law.

2. Codification .

3. Weber (2012).

۴. صادقی (۱۳۸۹).

5. Single Authority.

اطلاعات الکترونیکی و یا کاغذی را اخذ کرده و آن‌ها را به نهادهای دولتی مربوط ارسال کند، در این حالت پنجره واحد نقش «هماهنگ‌کننده»^۱ اطلاعات را در جریان کار و فعالیت داشته و به نوعی یک نهاد اجرایی محسوب می‌شود. در حالت دوم، یک بخش خصوصی و یا دولتی، سیستم مکانیزه واحدی^۲ ایجاد می‌کند تا وظیفه جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و توزیع اطلاعات در این فرآیند را برعهده بگیرد که اعمال نظام پنجره واحد از این طریق مستلزم وجود بسترهای فنی و الکترونیکی با ایمنی بسیار بالا است. این مدل در ایالات متحده امریکا استفاده می‌شود.^۳ برحسب این که در این روش بخش خصوصی این مسئولیت را برعهده می‌گیرد یا بخش دولتی، ماهیت حقوقی آن نیز متفاوت می‌شود. همچنین، چنانچه تصمیم بر این باشد که بخش خصوصی فعالیت‌های پنجره واحد را مدیریت کند، باید پیشینه فعالیت‌ها و همکاری‌های میان بخش دولتی و خصوصی در آن کشور در زمینه‌های مختلف را در نظر گرفت، همچنین، مسأله تأمین مالی لازم برای انجام فعالیت‌ها نیز باید به‌روشنی تبیین شود. درحالتی که بخش خصوصی عهده‌دار استقرار پنجره واحد شود، به نظر می‌رسد ماهیت آن یک «نهاد خصوصی اداری» باشد که وظیفه هماهنگی فعالیت‌های این فرآیند را برعهده دارد. و اگر بخش دولتی این مسئولیت را برعهده بگیرد ماهیت آن یک «نهاد دولتی اداری» محسوب می‌شود.^۴ در مدل سوم، پنجره واحد تجاری که تاجر اطلاعات تجاری خود را برای پردازش به مراجع مختلف اظهار می‌دارد و تأییدیه‌های مراجع دولتی از طریق سیستم به کامپیوتر تاجر ارسال شده و نوعی تبادل اطلاعات الکترونیکی نیز صورت می‌گیرد که به سیستم اتوماسیون تبادل اطلاعات موسوم است^۵ و مستلزم وجود بسترهای امن فنی و الکترونیکی است؛ زیرا مستلزم گردش اطلاعات در سطح وسیع و میان چند نهاد مختلف است.

همچنین مسأله حقوقی دیگری که بهتر است به آن توجه شود، این است که اساساً فلسفه

1. Coordinator.

2. A Single Automated System.

۳. صادقی (۱۳۸۹).

۴. به نظر می‌رسد نهاد خصوصی اداری، نهادی است که افراد آن اشخاص حقوقی حقوق خصوصی بوده و موضوع فعالیت‌شان یکی از امور عمومی است که نوعی «نظام حقوقی مختلط» بر آن‌ها حاکم است؛ درحالی که نهادهای دولتی اداری کاملاً تابع حقوق عمومی هستند. برای اطلاعات بیشتر ر.ک به رضایی‌زاده، محمدجواد (۱۳۸۵).

5. Electronic Data Interchange.

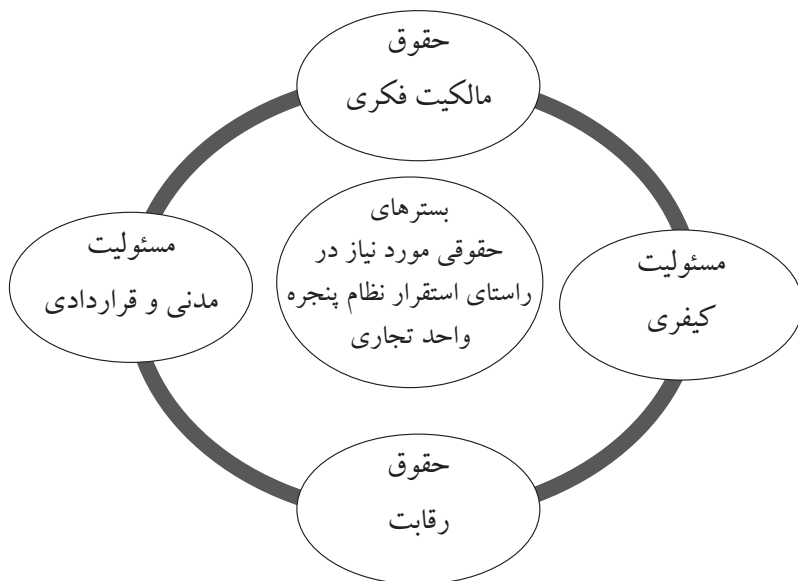
استقرار نهاد پنجره واحد تجاری، تسریع روند گردش اطلاعات و فعالیت‌های تجاری است. بنابراین، ثبت درخواست در پایگاه سازمانی که متولی نهاد پنجره واحد تجاری است، برای نهادهای دیگر نیز ایجاد التزام می‌کند. از این رو، تا الزام حقوقی مؤثر در این زمینه وجود نداشته باشد، امکان اجرایی شدن این نهاد نیز وجود ندارد.

۲. جنبه‌های حقوقی و بایسته‌های قانونی برای تأسیس و کارایی پنجره واحد تجاری

هرچند پنجره واحد تجاری مزایای زیادی برای دولت‌ها و تاجران دارد، اما مسائل مختلف حقوقی پیرامون آن نیز باید به درستی بررسی شود تا بتواند کارکرد صحیح و امنی داشته باشد. کشورهایی که خواهان استقرار پنجره واحد تجاری در کشورشان هستند باید ملزومات حقوقی این روند را مهیا کرده و به موضوعات حقوقی‌ای نظیر ابعاد حقوقی شناسایی و تأیید هویت صاحبان اطلاعات موجود در پنجره واحد تجاری، مسئولیت مدنی و کیفری، حریم خصوصی و قواعد حقوق رقابت نیز توجه خاصی داشته باشند.^۱ از این منظر، شفافیت و امنیت تبادل داده‌ها اهمیت بسیاری دارد. همچنین، یک رژیم حقوقی بی‌نقص با تنظیم داده‌ها و نحوه دستیابی به آن‌ها و شفاف‌سازی امنیت داده‌ها و تبیین مسائل مربوط به مسئولیت، راه را برای اجرای آسان پنجره واحد تجاری و افزایش اعتماد میان طرف‌های درگیر در آن هموار می‌کند.^۲ همچنین در توصیه‌نامه شماره ۳۳ سازمان ملل متحد بر مباحث حقوقی تأکید و توجه به آن از سوی قانونگذاران ملی تصریح شده است که در برخی کشورها مانند کره جنوبی نیز شاهد وضع قانون خاص در این زمینه بوده‌ایم. در ادامه، برخی از مهم‌ترین مسائل حقوقی که باید مورد توجه قرار گیرند بررسی خواهد شد. توضیح ساده مسائل حقوقی مهم که قانونگذاران کشورهای مختلف در راستای تقویت بنیان‌های حقوقی برای استقرار پنجره واحد بدان نیازمندند در نمودار (۱) آورده شده است.

۱. صادقی (۱۳۸۹).

2. Scheremer (2007).

نمودار ۱

۱-۲. حریم خصوصی

حریم خصوصی از مفاهیم مهم حقوق مدرن است. از این رو، حمایت از این حق از ضرورت‌های جدید حقوقی است که با توسعه فناوری اهمیت بیش‌تری یافته است.^۱ حمایت‌های مدنی از حریم خصوصی و حمایت از افراد در برابر انواع شیوه‌های نقض حریم خصوصی آن‌ها، بخش جدایی‌ناپذیر حمایت از حریم خصوصی است. حریم خصوصی علاوه بر حریم فیزیکی، شامل حریم اطلاعاتی نیز می‌شود. در معنای حریم اطلاعاتی حریم خصوصی به کنترل فرد بر اطلاعات مربوط به خود و میزان دسترسی دیگران به آن اشاره دارد. حریم اطلاعاتی به‌طور نسبی در فرهنگ‌های مختلف از احترام کم‌تری نسبت به حریم فیزیکی برخوردار بوده و به نظر می‌رسد در پی تحولات دنیای مدرن موضوعیت بیش‌تری پیدا کرده باشد. حریم اطلاعاتی از جنبه‌های مهم حق فرد بر حریم خصوصی است. بسیاری از نویسندگان در تعریف خود از حریم خصوصی، آن را کنترل بر اطلاعات مربوط به خود تعبیر کرده و معتقدند حریم خصوصی تنها می‌تواند افراد را در برابر نشر اطلاعات مربوط به

۱. وطن‌دوست و بادینی (۱۳۸۹).

آن‌ها مورد حمایت قرار دهد. امکان تعرض به این بخش از حریم خصوصی به‌ویژه با توجه به توسعه فناوری‌های جدید بسیار بیش‌تر شده است. پس از دهه هشتاد میلادی گسترش استفاده از رایانه و فناوری‌های پیشرفته تحولاتی را در ابعاد مختلف زندگی بشر ایجاد کرده و پیامدهای متعددی داشته است.^۱ اینترنت و آسانی امکان تجسس از طریق آن بسیاری از کشورها را به واکنش‌های مناسب قانونی در این زمینه واداشته است.^۲ بر این اساس، کشورهای مختلف در قالب قوانین گوناگون در ارتباط با رایانه به حمایت از حریم خصوصی پرداخته‌اند. همچنین، در دهه‌های اخیر بسیاری از قانونگذاری‌های کیفری، اداری و مدنی واکنشی به جنبه‌های نوین نقض حریم خصوصی با استفاده از فناوری‌های جدید بوده است.^۳

مقوله «حمایت از داده‌های شخصی» از حوزه‌های بارز حق فرد بر حریم اطلاعاتی‌اش^۴ محسوب می‌شود. منظور از حمایت از داده‌های شخصی، قواعد حاکم بر پردازش داده‌ها و اطلاعات مربوط به اشخاص است.^۵ منظور از پردازش نیز هرگونه تحصیل، نگهداری، ساماندهی، ذخیره، حک و اصلاح، جایگزینی، استعمال، افشاء، انتقال و انتشار و اقدامات مشابه در خصوص داده‌ها است. بیش‌تر کشورها حمایت از داده‌ها را یکی از شاخصه‌های اصلی حمایت از حریم خصوصی و مرتبط با حمایت از کرامت بشری، حقوق بشر، زندگی خصوصی و آزادی‌های فردی و عمومی دانسته‌اند. باید توجه داشت که مفهوم حریم خصوصی^۶ که با حق بر امنیت نیز مرتبط است، در مناطق مختلف جهان متفاوت تفسیر می‌شود؛ در نتیجه، مقررات حفاظت از اطلاعات نیز در کشورهای مختلف متفاوت است. در این راستا دستورالعمل‌هایی از سوی سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۷ و اتحادیه اروپا تدوین شده است تا بروز مخاطرات ناشی از انتشار

۱. اهمیت حریم خصوصی در زمینه استفاده از رایانه و فضای مجازی پس از تولید پردازشگر Pentium III مورد توجه قرار گرفت، زیرا هریک از دستگاه‌های عرضه‌شده، شماره سریال خاصی داشت که هدف اولیه اختصاص آن به هر دو دستگاه این بود که معاملات تجارت الکترونیک میان خریداران و فروشندگان قابل پیگیری باشد. اعلام این خبر، اعتراض عمومی را به دنبال داشت زیرا از دیدگاه مردم این اقدام نقض حریم خصوصی به‌شمار می‌آمد. شرکت اینتل برای پاسخگویی به این اعتراض و رفع ابهام درباره نقض حریم خصوصی مصرف‌کنندگان به شیوه ذکرشده، نرم‌افزاری نصب کرد که اجازه می‌داد افراد در صورت تمایل از شماره مزبور استفاده کنند. [۴]

۲. صادقی (۱۳۸۹).

۳. مصطفی منتقمی (۱۳۸۸).

4. Data Protection.

۵. مصطفی منتقمی، فروغ (۱۳۸۸).

6. Right to Privacy.

7. OECD: Organization for Economic Cooperation and Development.

اطلاعات شخصی افراد و وقوع جرم‌های گوناگون کاهش یافته و قانونمندی‌هایی در این زمینه ایجاد شود. هنگامی که پنجره‌های واحد در سطح بین‌المللی با یکدیگر همکاری دارند، بررسی این که چگونه رژیم‌های حفاظت از اطلاعات ملی یا منطقه‌ای باید با یکدیگر هماهنگ شوند و یا حداقل توسط توافقات دو یا چندجانبه بین کشورهای فعال در این حوزه به یک سازگاری نسبی برسند، اهمیت فراوانی دارد. در محیط پنجره واحد آسه‌آن^۱ نیز ایجاد بستری برای تضمین محرمانگی، تمامیت و خصوصی ماندن اطلاعات در کشورهای منطقه اهمیت بسیاری دارد و مطالعه این بخش از زیرساخت حقوقی برای اجرای پنجره واحد ضروری است.^۲ برای مثال، در کره جنوبی برای تضمین حفاظت از اطلاعات کاربران در پنجره واحد، سیاست‌های بسیار سختگیرانه‌ای در نظر گرفته شده است. سیستم فناوری اطلاعات کره جنوبی از نظر امنیتی چنان قدرتمند است که اجازه مزاحمت و ایجاد اختلال از بیرون به درون سیستم داده نمی‌شود و کاربران تنها وقتی می‌توانند به سیستم دسترسی یابند که کلیدهای عمومی ثبت‌شده در سیستم را داشته باشند.^۳ انتقال اطلاعات از درون به بیرون سیستم و برعکس توسط نهادهای دیگر با رمزگذاری و رمزگشایی به عمل می‌آید. سیستم فنی پنجره واحد باید به اندازه‌ای پیشرفته و امن باشد که به هیچ‌کس به‌جز کاربر شناخته‌شده اجازه ورود به پنجره واحد را ندهد. علاوه بر نیاز به قانونگذاری در این زمینه، برخی برای حفظ اطلاعات کاربران و محرمانگی آن‌ها پیشنهاد کرده‌اند که باید یک قرارداد کاربر نهایی^۴ میان تمام نهادهای غیردولتی درگیر که اطلاعات را به پنجره واحد ارسال و یا دریافت می‌دارند، وجود داشته باشد که این قرارداد موارد استفاده از اطلاعات شخصی و تجاری کاربران و مهلت استفاده از آن‌ها را مشخص می‌کند.

۲-۲. مالکیت فکری

در نظام حقوقی کشورهای دارای پنجره واحد تجاری، قوانین خاصی برای حمایت از مالکیت فکری تصویب شده یا در ادامه قانون تجارت الکترونیکی‌شان، موادی به این موضوع

1. ASEAN Single Windows.

2. Unknown (2008).

۳. مصطفی منتقمی (۱۳۸۸).

4. End User Agreement.

اختصاص داده‌اند؛ برای مثال، قانونگذار کره جنوبی در سال ۲۰۰۵ قانون تسهیل تجارت الکترونیکی این کشور را تصویب کرد. بر این اساس و در قالب سه بند زیر به بررسی نقش اهم مصادیق حقوق مالکیت فکری در تأسیس پنجره واحد تجاری پرداخته می‌شود:

الف) نقش حمایت از اسرار تجاری در تأسیس پنجره واحد تجاری

اسرار تجاری به دانش فنی محرمانه و اطلاعات مفید در امر تجاری اطلاق می‌شود که برای اجرای فعالیت‌های صنعتی خاص و یا گسترش فنون سودمند یک هدف صنعتی ضرورت دارند و باید محرمانه نگهداری شوند. حمایت حقوقی از اسرار تجاری، ضعیف‌تر از قالب‌های دیگر حمایت از حقوق مالکیت فکری است. مهم‌ترین دلیل برای این امر، به ماهیت و طبیعت اسرار تجاری مربوط می‌شود زیرا ارزش واقعی یک سر تجاری یا ارزیابی این که یک اطلاعات به‌عنوان سر تجاری محسوب شوند، تنها وقتی روشن می‌شود که به‌دست رقیب بیفتد؛ وانگهی اسرار تجاری برخلاف حقوق مالکیت ادبی و هنری (کپی‌رایت) و اختراع، زمانی حمایت می‌شوند و سودمندند که سری مانده و وارد حوزه عموم نشوند. به تعبیر دیگر، قسمت عمده حمایت از این اسرار، بر عهده صاحب اسرار است. اما در کنار دو عامل فوق، امروزه پدیده‌ای نوین به نام گسترش فضای دیجیتالی نیز حمایت از اسرار تجاری را دشوارتر کرده و تأثیر حقوقی این قالب حمایتی را بسیار ضعیف‌تر می‌سازد. زیرا اولاً؛ دسترسی بیش از یک میلیارد کاربر به شبکه گسترده جهانی خطر نقض حق صاحبان اسرار تجاری را به‌نحو قابل توجهی افزایش داده است. برای نمونه، شخصی با آگاهی یافتن از اسرار تجاری یک شرکت و به قصد افشای آن در سطح جهانی، آن را از طریق اینترنت در اختیار کاربران قرار دهد. دوم این که تجارت الکترونیکی از طریق اینترنت، کنترل شرکت‌ها بر اطلاعات را کاهش داده و این امر به‌واسطه قابلیت جابه‌جایی زیاد اطلاعات در محیط مجازی است؛ زیرا فایل‌های ذخیره‌شده و ارتباط اینترنتی و حافظه کامپیوتر، این انتقال را تسهیل کرده‌اند. همچنین، اینترنت امکان شناسایی شخص حقیقی یا حقوقی نقض‌کننده حق را به حداقل رسانده و از این حیث نیز صاحبان اسرار تجاری نسبت به افشای آن در محیط دیجیتالی آسیب‌پذیرتر از محیط فیزیکی شده‌اند. این معضلات

در مرحله تأسیس و استفاده از پنجره واحد تجاری نیز دیده می‌شود زیرا پنجره واحد تجاری محیطی عمدتاً الکترونیکی است که در آن، بسیاری از فعالان حوزه تجارت نظیر صادرکنندگان و واردکنندگان و دست‌اندرکاران حوزه حمل‌ونقل، بسیاری از اطلاعات تجاری با ارزش خود را به صورت دیجیتالی در پنجره واحد تجاری قرار می‌دهند. در این شرایط، قانونگذار کشور محل استقرار پنجره واحد تجاری باید برای افزایش امنیت حقوقی محیط دیجیتالی و ترغیب بازرگانان به استفاده از پنجره واحد، مقررات مناسب و جامعی برای حمایت از اسرار تجاری فیزیکی و الکترونیکی وضع کند.

این امر مهم مورد توجه قانونگذار کره جنوبی قرار گرفته است، به طوری که در قانون تسهیل تجارت الکترونیکی وقتی به اطلاعات الکترونیکی اشاره می‌کند، این اطلاعات محرمانه را براساس قانون جلوگیری از رقابت غیرمنصفانه و حمایت از اسرار تجاری مشمول حمایت قانونی قرار می‌دهد؛ قانونی که هم ناظر به اسرار تجاری در محیط فیزیکی است و هم محیط الکترونیکی. این قانون که از بیست ماده تشکیل شده است، اصلی‌ترین نکات راجع به اسرار تجاری یعنی معیارهای تمیز اسرار تجاری از سایر اطلاعات به (داشتن ارزش تجاری، محرمانه بودن و اتخاذ اقدامات متعارف برای حفظ محرمانگی این اسرار)، حقوق انحصاری صاحبان اسرار و همچنین مواردی که دستگاه‌ها می‌توانند به این اسرار دسترسی داشته باشند، معین گردیده است. همچنین، قانونگذار خصوصیتی برای اسرار تجاری فیزیکی قائل نشده و هرگونه سری که مشمول تعریف سر تجاری باشد، اعم از این که در محیط فیزیکی باشد یا الکترونیکی، را مشمول حمایت دانسته است. بر این اساس، دستگاه‌های درگیر با پنجره واحد تجاری و نیز تجار صاحب اسرار که اطلاعات الکترونیکی خود را در پنجره واحد قرار داده‌اند، می‌توانند برای تعیین حقوق و تکالیف خود از این قانون بهره‌مند شوند.

ب) نقش حمایت از پایگاه داده الکترونیکی^۱ در تأسیس پنجره واحد تجاری

منظور از پایگاه داده الکترونیکی، ترکیبی از مجموعه اطلاعات ذخیره‌شده در رایانه است. در صورتی که این مجموعه اطلاعات به نحوی اصیل و ابتکاری در کنار یکدیگر منظم و مرتب شده باشند، مشمول حمایت حقوق مالکیت ادبی و هنری (کپی‌رایت) می‌شوند.

1. Electronic Data Base.

حمایت از پایگاه‌های داده در سطح بین‌المللی ابتدا توسط موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (ترپس) سازمان تجارت جهانی (WTO)^۱ مورد تصریح قرار گرفت؛ اما ظهور تجارت الکترونیکی موجب شد پایگاه داده‌های الکترونیکی ایجاد شده و امروزه به‌عنوان اثری ادبی و هنری^۲ و در قوانین مختلف کشورها نیز به‌عنوان یکی از مصادیق حقوق مالکیت فکری مورد حمایت قرار گیرد. برای مثال، کشورهای اتحادیه اروپا در قالب دستورالعمل اتحادیه اروپا برای حمایت از پایگاه‌های داده مصوب ۱ ژانویه ۱۹۹۸ این پدیده جدید را در صف آثار ادبی و هنری، مشمول حمایت قانونی قرار دادند. امروزه حمایت از پایگاه داده الکترونیکی به دلیل اهمیتی که در تأسیس و کارایی پنجره واحد تجاری دارد، ارزشی دوچندان یافته است؛ زیرا اگر طراحان و مؤسسان پنجره واحد بتوانند مجموعه اطلاعات تجاری، دستگاه‌های درگیر با صادرات و واردات را به‌گونه‌ای ابتکاری مرتب و منظم سازند، باعث تسریع کار و جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی از اطلاعات می‌شوند. در این میان، نظام حقوق مالکیت فکری با حمایت از طراحان پایگاه داده الکترونیکی، انگیزه‌ای برای افراد مبتکر است تا با طراحی سیستم جدید ترتیب و تنظیم اطلاعات در پنجره واحد تجاری به افزایش کارایی آن کمک کنند.

پ) نقش حمایت در برابر رقابت غیرمنصفانه (مکارانه)^۳ در تأسیس پنجره واحد تجاری

مطابق بند «۲» ماده (۱۰) مکرر کنوانسیون پاریس (متن تجدیدنظر شده کنوانسیون در استکهلم ۱۹۶۷)، رقابت غیرمنصفانه به هر عمل رقابتی‌ای اطلاق می‌شود که مغایر با عملیات صادقانه و شرافتمندانه در امور تجاری و یا صنعتی است. البته کنوانسیون تعریفی از قید عملیات صادقانه و شرافتمندانه ارائه نداده و آن را به قوانین داخلی کشورهای عضو وانهاده است.^۴ با این حال، ظاهر این بند به روشنی نشانگر نگاه موسع کنوانسیون به ممنوع ساختن

1. World Trade Organization

۲. ماده ۵ معاهده حقوق مالکیت ادبی و هنری سازمان جهانی مالکیت فکری یا وایپو، برای تحقق بخشیدن به هدف خود یعنی منطبق ساختن حقوق مالکیت ادبی و هنری با تحولات جدید فناوری اطلاعات، حمایت از گردآوری داده‌ها یا پایگاه‌های داده الکترونیکی را مورد تصریح قرار داده است. مطابق این ماده، «هر نوع گردآوری داده و یا اطلاعات دیگری که به صرف گزینش و یا ترتیب بخشیدن به محتویات آن به معنای خلق آثار فکری قلمداد شود، از حمایت برخوردار است. این حمایت شامل خودداده و یا اطلاعات مزبور نگردیده و به حق مالکیت فکری از قبل موجود در داده و یا اطلاعات گردآوری شده، هیچ‌گونه خللی وارد نخواهد کرد.»

3. Unfair Competition

۴. در قانون حمایت در برابر رقابت غیرمنصفانه بلژیک، به جای اصطلاح مورد بحث، از قید «روش‌های تجاری

رقابت غیرمنصفانه است و از هر رقابت مغایر با عملیات صادقانه و شرافتمندانه سخن گفته و بند «۳» ماده (۱۰) نیز که اعمالی را به عنوان مصادیق بارز این نوع رقابت معرفی کرده، آن‌ها را احصا نموده و نگاهی تمثیلی دارد. براساس بند یادشده، هر عملی که به نحوی از انحاء، با مؤسسه، کالاها یا فعالیت‌های صنعتی یا تجاری رقیب ایجاد اشتباه نماید، و یا ادعاهای خلاف واقع در جریان تجارت به نحوی که اعتبار مؤسسه، کالاها یا فعالیت‌های صنعتی و تجاری را از بین ببرد و یا نشانه‌ها و اظهاراتی که استفاده از آن‌ها در جریان تجارت می‌تواند باعث گمراهی (اشتباه) عامه راجع به ماهیت یا طرز ساخت، ویژگی‌های کالا، قابلیت استعمال کالا یا کمیت آن شود، بالاخص جزء رقابت نامشروع محسوب می‌شوند. براساس موارد مذکور در کنوانسیون پاریس می‌توان گفت اگر یک تاجر یا شرکت تجاری یا دستگاه درگیر با صادرات و واردات، از اطلاعات موجود در پنجره واحد تجاری برای لطمه زدن به حیثیت تاجر دیگری سوءاستفاده کند و مرتکب اعمالی مغایر صداقت و شرافت در رقابت شود، مانند این که برای کاستن از مشتریان یک تاجر موفق یا جلب مشتریان او به سوی بنگاه خود، مشتریان آن تاجر را دچار اشتباه کند یا اطلاعات کذب به مصرف‌کنندگان بدهد به گونه‌ای که اعتبار شرکت مزبور مخدوش شود و مصرف‌کنندگان حاضر به خرید و استعمال محصول آن تاجر نشوند، باید از تاجر زیان‌دیده در برابر رقابت غیرمنصفانه شرکت رقیب حمایت به عمل آید.

۲-۳. ارتباط دستگاه‌های ذی‌نفع در فرایند صادرات و واردات

چنانچه گفته شد، پیاده‌سازی پنجره واحد تجاری سبب می‌شود تا مجموعه اجزای سنتی دخیل در تجارت خارجی (که مجموعه‌ای پیچیده‌تر است) به مجموعه به هم پیوسته‌ای تبدیل شود که به صورت سیستمی به هم مرتبطند^۱. بنابراین، وجود یک مرجع واحد که وظیفه هماهنگ‌سازی فعالیت‌های متصدی را برعهده دارد، ضروری است. این امر که وظایف و مسئولیت‌های نهادهای مربوطه روشن باشد و از هم‌پوشانی وظایف جلوگیری شود، از اهمیت زیادی برخوردار است و تحقق این هدف مستلزم ارتباط نهادهای مزبور با یکدیگر

صادقانه» در سوئیس و اسپانیا، از عبارت «اصل حسن نیت»، در ایتالیا از عبارت «صداقت حرفه‌ای» و در آلمان از قید «اخلاق حسنه» استفاده شده است اما این اصطلاحات نیز تعریف نشده‌اند.

۱. صادقی (۱۳۸۹)

و همکاری مستحکم آنها است. براساس گزارش کارشناسان سازمان ملل متحد در زمینه تجارت بدون کاغذ در آسیا و اقیانوسیه^۱ یکی از عوامل کلیدی موفقیت مالزی در استقرار پنجره واحد تجاری، همکاری قوی میان نهادهای درگیر است.^۲ در مالزی از سال ۱۹۸۹ مرکزی برای تقویت سیستم‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات^۳ به نام دگنگ نت^۴ ایجاد شد که هدف نهایی آن توسعه ارتباطات مالزی برای دستیابی به بازارهای جهانی بود. در کره جنوبی نیز سیستم درستیاری ملی^۵ با هماهنگی ساختن فعالیت‌های نهادهای کلیدی و بخش‌های مهم به شفافیت داده‌ها و افزایش اعتماد و مبارزه با فساد در جامعه کمک می‌کند. در واقع، هم‌اکنون تقریباً اجماعی جهانی درباره کارایی نهادها در کمرنگ‌ساختن فساد اداری و افزایش هماهنگی وجود دارد و به نظر می‌رسد اعمال این ایده در جریان استقرار پنجره واحد نیز مؤثر باشد.

۲-۴. اسناد الکترونیکی

بحث اسناد الکترونیکی و قابلیت پذیرش آنها یکی از مباحث مهم تجارت الکترونیکی است. اهمیت طرح این بحث از آن جهت است که به‌طور معمول طرفین قرارداد تجارت الکترونیکی در اثبات مفاد قرارداد و خود قرارداد، دلیلی غیر از اطلاعات ثبت‌شده در پایگاه‌های الکترونیکی ندارند.^۶ چنانچه این اطلاعات در محاکم به‌عنوان دلیل پذیرفته نشوند و یا ارزش اثباتی مطلوب نداشته باشند، اعتبار نظری قرارداد الکترونیکی بی‌ثمر خواهد بود و این امر که چه پدیده‌هایی به‌عنوان دلیل در محاکم قابل استنادند و ارزش اثباتی‌شان چقدر است، به نظام و قواعد حاکم بر دلایل اثبات دعوا در هر کشور مربوط می‌شود. قابلیت پذیرش ادله و اسناد الکترونیکی و ارزش اثباتی این دلایل نیز باید در سایه همین قواعد بررسی شود. این قواعد، یا قواعدی عمومی هستند که از قبل وجود داشته‌اند و یا

1. UNNEXT, United Nations Network of Experts for Paperless Trade in Asia and the Pacific.

2. Unknown (2010).

3. ICT, Information Communication Technology.

4. Dagang Net.

5. National Integrity System.

6. Unknown (2006).

قواعد خاصی هستند که در قوانین تجارت الکترونیکی آمده‌اند.^۱ در هر حال، به نظر می‌رسد قانونگذاران باید ادله و اسناد الکترونیکی را در قوانین خاص خود به رسمیت بشناسند تا در جریان تجارت الکترونیکی و همچنین، پنجره واحد با مشکلات ناشی از خلأ حقوقی در این زمینه مواجه نشوند. همچنین، یکی از مباحثی که درباره اسناد الکترونیکی مطرح می‌شود، بحث امضای الکترونیکی^۲ است و به نظر می‌رسد امنیت در حوزه مبادلات الکترونیکی تنها زمانی به دست می‌آید که امضاهای الکترونیکی مطمئن‌جانشین امضاهای سنتی شوند.

۲-۵. مسئولیت

از آنجا که ممکن است استفاده نابجا از تسهیلات پنجره واحد تجاری منجر به خسارت دیدن دیگران شود، مطالعه مباحث مربوط به مسئولیت اهمیت زیادی می‌یابد. مسئولیت ناشی از استفاده غلط، ناقص و همراه با اضرار کاربران از پنجره واحد تجاری را می‌توان در دو بخش حقوقی و کیفری مطالعه کرد که خود مسئولیت حقوقی نیز به دو شاخه قراردادی و قانونی تقسیم می‌شود. همچنین، برخی معتقدند اگر سازوکارهای مناسب ورود و خروج به پنجره واحد و سیستم ثبت مناسب اتخاذ نشود، تحمیل مسئولیت به دلیل استفاده زیان‌بار به آسانی ممکن نخواهد بود.^۳ شاید دلیل این نظر این باشد که در صورت ضعف فنی و ایمنی سیستم دیگر نمی‌توان انتظار داشت افعال کاربران یا متصدیان پنجره واحد، خسارت به بار نیاورد. در این مورد، استفاده از امضای الکترونیکی و دیگر ابزارهای امنیتی می‌تواند نقش مهمی ایفا کند.^۴ برای مثال، گاهی خطاهای ناشی از پردازش غلط اطلاعات ممکن است به خسارت پولی هریک از طرفین ختم شود که این امر نیز اهمیت توسعه فنی نظام پنجره واحد در کاهش خسارات بالقوه را نشان می‌دهد. در ادامه، با توجه به مسائل گفته‌شده مباحث مسئولیت در دو بخش حقوقی و کیفری بررسی می‌شود.

۲-۵-۱. مسئولیت حقوقی

صرف نظر از این که مبنای مسئولیت حقوقی در نظام‌های مختلف چگونه است یا چگونه

۱. آهنی و اخلاقی (۱۳۸۴).

۲. کی‌نیا (۱۳۸۸).

3. Schermer (2007).

4. Schermer (2007).

باید باشد، این امر بدیهی است که مسئولیت در نظام پنجره واحد تجاری باید به طور واضح برای کاربران، متصدیان و تمام افراد ذی نفع تبیین شود.

الف) مسئولیت قراردادی

برای تحقق مسئولیت قراردادی، باید بین مسئول و زیان دیده قرارداد درست و الزام آوری وجود داشته باشد تا خسارتی که به بار آمده نتیجه تخلف از این قرارداد محسوب شود.^۵ بنابراین، در جریان اجرای پنجره واحد نیز اگر زیان دیده بخواهد از پایه قرارداد برای جبران ضرر خود استفاده کند، مستلزم این است که از ابتدا قرارداد درست و صحیحی میان آنان منعقد شده باشد. برای مثال، در یک پنجره واحد که نهادهای مختلفی مانند شرکت های بیمه، بانک ها، بنگاه های حمل و نقل و صادرات و واردات و نهادهای دیگر شرکت دارند، قرارداد جبران خسارت باید از یک سو میان نهادهای مذکور منعقد شود و از سوی دیگر میان متصدیان پنجره واحد با کاربران؛ زیرا خود نهادهای درگیر در پنجره واحد نیز با یکدیگر مرتبند.

ب) مسئولیت مدنی

مبنای مسئولیت ممکن است در نظام های حقوقی مختلف با یکدیگر متفاوت باشد، اما آنچه مسلم است این است که یک نظام قضایی مناسب باید از معیارهای همگون و متناسب با زمینه اجرای قواعد پیروی کند. برای مثال، اگر در اجرای پنجره واحد تجاری، یکی از متصدیان پنجره واحد تجاری باعث افشای اطلاعات و اسرار تجاری شود در چه صورتی مسئول است و مبنای مسئولیتش چیست؟ (تقصیر، فرض مسئولیت، مسئولیت مطلق و یا...) و یا اصولاً فعل زیانبار در نظام پنجره واحد تجاری کدام است؟ و یا موارد معافیت متصدیان پنجره واحد از مسئولیت کدام است؟ برای مثال در صورتی که یک نظام حقوقی معیار تقصیر را انتخاب کرده باشد، این معیار به هیچ وجه به نفع کاربران نیست، زیرا باید خودشان تقصیر متصدیان را اثبات کنند که این امر بسیار دشوار است. مثلاً اگر یک نهاد متصدی در پنجره واحد موفق به گرفتن مجوز برای تاجر در زمان مقرر نشود و تاجر مذکور از این باب بازار کالا یا خدمات خود را در مقایسه با رقیبان خارجی خود از دست بدهد، نهاد متصدی مزبور در چه صورتی مسئول است؟ بنابراین، به نظر می رسد باید فرض را بر

مسئولیت متصدیان پنجره واحد تجاری گذاشته و امکان اثبات خلاف به آن‌ها داده شود تا انگیزه‌های کافی برای استفاده از این نهاد وجود داشته باشد.

۲-۵-۲. مسئولیت کیفری

نکته مهمی که باید در رابطه با مسئولیت کیفری مورد توجه قرار گیرد، اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها است که یکی از مهم‌ترین و مطمئن‌ترین اصولی است که ضرورت وجود آن نه تنها هیچ‌گاه نفی نشده، بلکه اعتبار آن روزافزون نیز شده است. همچنین، حکومت قانون برابر است با امنیت افراد و این امنیت متصور نیست مگر با بقا و دوام این حکومت^۱. بنابراین، در ارتباط با روابط اشخاص مرتبط با پنجره واحد نیز دولت‌ها باید مراقب این اصل باشند.

۳. نگاهی نقادانه به جایگاه موضوع در حقوق ایران

در این بخش سرفصل‌های بررسی شده در بخش دوم به‌طور خاص در حقوق ایران مطالعه می‌شود.

۳-۱. حریم خصوصی

در حقوق ایران علی‌رغم وجود مبانی جدی و کافی حقوقی برای حمایت‌های مدنی از جمله حریم خصوصی، این حمایت‌ها تحقق نیافته‌اند و از این‌رو، حقوق ایران نیازمند تحول است^۲. منابع مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی را می‌توان در فقه و برخی قوانین یافت. اما قانون جامعی درباره حریم خصوصی وجود ندارد و مواد قانونی به‌طور کاملاً پراکنده به این موضوع پرداخته‌اند و این بحث در رویه قضایی نیز جایگاهی نیافته است. برخی از مهم‌ترین مصادیق حریم خصوصی در اصل بیست‌ودوم^۳ و بیست‌وپنجم^۴

۱. نوربها.

۲. وطن‌دوست و بادینی (۱۳۸۹).

۳. طبق اصل ۲۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «حیثیت، جان، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند».

۴. طبق اصل ۲۵ قانون اساسی، بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و افشای مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق‌سمع و هرگونه تجسس ممنوع است، مگر به حکم قانون.

قانون اساسی نام برده شده و مورد حمایت قرار گرفته‌اند. اما برخی مصادیق مهم حریم خصوصی مانند حریم اطلاعات و داده‌های شخصی در هیچ‌یک از اصول قانون اساسی ذکر نشده‌اند. علاوه بر این، قانون اساسی براساس اصول، در رابطه با حقوق و وظایف شهروندان و دولت در برابر یکدیگر است و مستقیماً بر روابط اشخاص خصوصی حکومت ندارد. در رابطه با حفظ حریم خصوصی افراد در پنجره واحد تجاری باید به قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ توجه کرد. فصل سوم مبحث اول این قانون به حمایت از داده پیام‌های شخصی^۱ (حمایت از داده‌ها) اختصاص یافته است. طبق ماده ۵۸ این قانون، ذخیره، پردازش و یا توزیع داده‌پیام‌های شخصی مبین ریشه‌های قومی یا نژادی، دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات اخلاقی و داده‌پیام‌های مربوط به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص بدون رضایت صریح آن‌ها به هر عنوان غیرقانونی است. چند نکته درباره این ماده قابل توجه است:

- داده‌هایی که ذخیره، پردازش و یا توزیع‌شان ممنوع اعلام شده است، جنبه حصری داشته و توسعه مصادیق آن‌ها مجاز نیست.
- قانونگذار رضایت صریح ذی‌نفع را برای ذخیره‌سازی و توزیع داده‌پیام‌های شخصی ضروری دانسته است. بنابراین، رضایت ضمنی و تلویحی را نمی‌توان دلیل بر رضایت تلقی کرد.
- این ماده تنها اشخاص حقیقی را مورد حمایت قرار داده و نیز تنها از داده‌هایی حمایت می‌کند که به آن داده‌های شخصی حساس یا داده‌های غیرقابل جمع‌آوری گفته می‌شود و این امر با گرایش عمومی کشورها تفاوت دارد^۲.

این ماده، داده‌های شخصی را محدود به داده‌های حساس کرده است؛ درحالی که در نظر کشورهای زیادی از جمله اتحادیه اروپا، هرگونه اطلاعاتی که بتوان براساس آن یک شخص حقیقی را شناسایی کرد از مصادیق داده‌های شخصی محسوب شده و قابل حمایت است^۳. بنابراین، داده‌های مرتبط با آدرس جغرافیایی یا پستی، شماره گواهینامه رانندگی،

1. Data Protection.

۲. وطن‌دوست و بادینی (۱۳۸۹).

۳. مصطفی منتقمی (۱۳۸۸).

شماره حساب بانکی، شماره اشتراک آب و برق و همچنین عکس یا تصویری که شناسایی شخص را ممکن می‌سازد، داده‌های شخصی محسوب می‌شود. اما به نظر می‌رسد متن قانون ایران به گونه‌ای است که اطلاعات تجاری افراد را داده‌پیام محسوب نکرده و قابل حمایت نمی‌داند.

۲-۳. حقوق مالکیت فکری

در حقوق ایران، قانون یا مقررات خاصی برای تأسیس پنجره واحد تجاری وجود ندارد. از آنجا که این محیط، محیطی عمدتاً الکترونیکی است، بنابراین، برای رفع این خلأ قانونی ناگزیر باید به قوانین عام نظیر قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ و قوانین مرتبط با حقوق مالکیت فکری متمسک شد. با این حال، این قوانین همچنان نیاز ما به تصویب قوانین و مقررات خاص در زمینه پنجره واحد را پابرجا نگه می‌دارند زیرا:

الف) تاجران اندکی حاضرند بدون وجود این قوانین، از پنجره تجاری استفاده کرده و اطلاعات تجاری الکترونیکی خود را در پنجره تجاری قرار دهند. در حال حاضر در حقوق ایران، قانون خاصی برای حمایت از اسرار تجاری در محیط فیزیکی وجود ندارد و از این رو، برای رفع این خلأ قانونی، ناگزیر باید به مقررات عام و بسیار کلی مانند ماده (۱) قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹^۱ متوسل شد. در زمینه حمایت از اسرار تجاری الکترونیکی نیز قانون خاصی در ایران به تصویب نرسیده است، اما در قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲، چند ماده به بحث حمایت از این اموال فکری اختصاص یافته است. مطابق ماده ۶۴ این قانون: «به منظور حمایت از رقابت‌های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاه‌ها و مؤسسات برای خود و یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید.» و طبق ماده ۷۵ همین قانون: «متخلفین از ماده ۶۴ این قانون و هرکس که در بستر مبادلات الکترونیکی به منظور رقابت، منفعت و یا ورود خسارت به بنگاه‌های تجاری، صنعتی، اقتصادی و خدماتی، با نقض حقوق قراردادهای استخدام مبنی بر عدم

۱. به موجب این ماده: «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است.»

افشای اسرار شغلی و یا دستیابی غیرمجاز، اسرار تجاری آنان را برای خود تحصیل کرده و یا برای اشخاص ثالث افشا کند، به حبس از شش ماه تا دو سال و نیم و جزای نقدی معادل پنجاه میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

این دو ماده هرچند تا حدودی خلأ قانونی نظام حقوقی ایران را در زمینه حمایت از اسرار تجاری در محیط دیجیتالی مرتفع می‌سازد اما باز هم دارای نارسایی‌هایی است از جمله آنکه این مواد اساساً معیاری برای تشخیص اسرار تجاری از سایر اطلاعات به‌دست نداده است.

ب) چنانچه در بخش دوم مقاله دیدید، ابزار حقوقی دیگر در تأسیس و راه‌اندازی موفق پنجره واحد تجاری، حمایت از پایگاه داده الکترونیکی به‌عنوان یکی از مصادیق حقوق مالکیت فکری است. در این زمینه نیز حقوق ایران مقررات کارآمدی ندارد. البته قانون تجارت الکترونیکی در ماده ۶۲ خود به حمایت از این پایگاه‌ها اشاره کرده است. براساس این ماده: «کلیه آثار و تألیفاتی که در قالب داده پیام^۱ می‌باشند از جمله اطلاعات، نرم‌افزارها، برنامه‌های رایانه‌ای، ابزار و روش‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های داده و همچنین حمایت از حقوق مالکیت فکری در بستر مبادلات الکترونیکی شامل... حق مؤلف...» مشمول حمایت این قانون خواهند بود. اما فاقد هرگونه مقررات روشن‌کننده‌ای است.

در حقوق ایران، قانون خاصی برای مقابله با رقابت غیرمنصفانه وجود ندارد و به‌رغم آن که بند «۱» ماده (۱۰) قانون الحاق ایران به اتحادیه عمومی پاریس، ایران را ملزم به حمایت از دارندگان مالکیت‌های صنعتی در برابر رقابت غیرمنصفانه یا رقابت مکارانه کرده است، اما قانونگذار ایران تاکنون مقررات یا نظام اجرایی خاصی در این زمینه وضع و طراحی نکرده است. ممکن است برای رفع این خلأ و کمک به تأسیس پنجره واحد تجاری به چند مقرر قانونی استناد شود. از جمله ماده ۲۴۴ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ اصلاحی ۱۳۵۰ است که حبس از سه ماه تا شش ماه را برای شخصی که مرتکب رقابت مکارانه شده و با عرضه کالای مجعول، زمینه بالا یا پایین آمدن قیمت در بازار را فراهم می‌سازد، مقرر داشته بود. اما این راهکار قابل قبول نیست زیرا با توجه به ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی

۱. منظور از داده پیام طبق بند «الف» ماده (۲) قانون تجارت الکترونیکی، «هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات، تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود.»

که قوانین مغایر با این قانون از جمله قانون ۱۳۰۴ و ۱۳۵۲ را نسخ شده دانسته است، لذا هیچ‌یک از مواد این قوانین، دیگر قابل استناد نیستند.

راهکار دیگر، ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ است که بیان می‌دارد: «به منظور حمایت از رقابت‌های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاه‌ها و مؤسسات برای خود و یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید.» مقرر فوق هر چند بخشی از خلأ موجود در حقوق ایران را مرتفع می‌سازد اما ایراد آن این است که تنها در برخی فروض خاص قابل استناد است؛ یعنی در جایی که قرار است از اطلاعات محرمانه یا اسرار تجاری، حمایت شود اما در سایر موارد یعنی در جایی که اطلاعات مورد اشاره، جنبه محرمانه ندارند (سر تجاری نیستند)، نمی‌توان از مستند فوق بهره برد.

۳-۳. ارتباط بین دستگاه‌های ذی‌نفع در فرایند صادرات و واردات

چنانچه پیش‌تر نیز گفته شد، استقرار پنجره واحد تجاری مستلزم همکاری تنگاتنگ میان نهادهای درگیر در فرایند صادرات و واردات است. به این معنا که پس از استقرار نظام پنجره واحد، وجود یک سازمان یا نهاد مرکزی برای هماهنگی فعالیت بخش‌های مختلف مانند اتاق بازرگانی، وزارتخانه‌های ذی‌ربط، بنگاه‌های حمل‌ونقل، گمرک و دیگر اجزا الزامی است. البته باید توجه کرد که پنجره واحد تجاری علاوه بر تسهیل فرآیند صادرات و واردات، به افزایش شفافیت در میان نهادهای اداری داخلی و کاهش تداخل وظایف آنان نیز نقش بسیار مهمی دارد. اهمیت این موضوع و ارتباط مناسب بین دستگاه‌ها در ماده ۶۲ لایحه برنامه پنجم توسعه نیز تصریح شده است.^۱

نکته دیگر این که به نظر می‌رسد استقرار یک نظام پنجره واحد ملی در ایران بتواند

۱. در این ماده آمده است: «به منظور ارتقای شفافیت و سلامت در امور اداری و اجرایی کشور و تضمین حقوق مردم، دستگاه‌های اجرایی مکلفند کلیه قوانین و مقررات و احکام لازم‌الاجرای مورد عمل خود را در قالب مجموعه‌های موضوعی تدوین و از طریق پایگاه ملی انتشار قوانین و مقررات در اختیار مجریان و مردم قرار دهند. در هر حال دستگاه‌ها نمی‌توانند برای ارائه خدمات به مردم یا اجرای وظایف قانونی مدارک، مستندات یا تکالیفی بیش از موارد مصرح در مجموعه‌های موضوعی مذکور را مورد مطالبه و استناد قرار دهند. آیین‌نامه اجرایی این بند از جمله در مورد چگونگی اداره پایگاه ملی انتشار قوانین و مقررات ظرف سه ماه به پیشنهاد معاونت حقوقی رئیس‌جمهور و تأیید معاونت به تصویب هیأت‌وزیران خواهد رسید.

کارا تر از ایجاد چند پنجره در مناطق مختلف باشد؛ زیرا هم از افزایش هزینه‌ها (هزینه‌های تأمین منابع انسانی و هزینه‌های مادی) جلوگیری می‌کند و هم نظارت قوی و مشارکت را برای اعمال پنجره واحد آسان‌تر می‌سازد.

۳-۴. اسناد الکترونیکی

در حقوق ایران در باب ادله می‌خوانید که سند نوشته‌ای است که در مقام دعوا یا دفاع قابل استناد است. شهادت، اخبار از واقعه‌ای به سود یکی از دو طرف و به زیان دیگری از سوی ثالث و اماره هر آن چیزی است که به حکم قانون یا در نظر قاضی دلیل بر امری باشد و سرانجام سوگند اعلام اراده‌ای است که به موجب آن شخصی خداوند را شاهد صداقت خود در اظهاراتش قرار می‌دهد. بی‌تردید «داده پیام»^۱ می‌تواند دلالت بر هریک از مفاهیم فوق داشته و ضابطه‌ای ماهوی را فراهم کند.^۲ اما از جهت شکلی، هریک از دلایل فوق تابع شرایطی است که پذیرش دلیل الکترونیکی را از دو جهت با مانع و تردید مواجه می‌کند: (اول) گاه کتبی بودن و امضا شدن شرط شکلی دلیل است، چنانچه سند به نوشته تعبیر می‌شود و شهادت‌نامه و اقرارنامه نیز ماهیت کتبی دارند.^۳

(دوم) گاه تحقق یا احراز شرایط مقرر در قانون ملازمه با مداخله فیزیکی ثالث یا اقامه دلیل در محضر دادگاه و مواجهه با دادرس دارد. چنانچه مقررات آیین دادرسی مدنی در حقوق ایران مفید مداخله مأمور ذی‌صلاح در تنظیم اسناد رسمی و شهادت حضوری گواه در محکمه است.^۴ درخصوص جهت نخست یعنی کتبی بودن و امضا داشتن دلیل، چنانچه می‌دانید مستندات الکترونیکی به خودی خود واجد اوصاف مذکور نیستند اما قوانین تجارت الکترونیکی ضوابطی را برشمرده‌اند که با رعایت آن‌ها، داده‌پیام در حکم نوشته و امضا محسوب می‌شود. به این ترتیب، زمینه پذیرش دلیل الکترونیکی به‌عنوان یکی از دلایل مکتوب یعنی سند، اقرارنامه و شهادت‌نامه فراهم شده است. اما باید اذعان داشت که طبع

۱. طبق بند «الف» ماده (۲) قانون تجارت الکترونیکی: «داده‌پیام هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود».

۲. آهنی و اخلاقی (۱۳۸۴).

۳. آهنی و اخلاقی (۱۳۸۴).

۴. طبق ماده ۲۸۲ قانون آیین دادرسی مدنی: «در صورتی که طرفین حاضر نباشند، دادگاه محل ادای سوگند، تعیین وقت نموده و طرفین را احضار می‌کند. در احضارنامه علت حضور قید می‌شود».

ارتباطات الکترونیکی با شکل‌گیری دلایلی که اقامه آن‌ها ملازمه با مداخله و نظارت ثالث و حضور در دادگاه یا مواجهه با دادرس دارد، سازگار نیست. برخلاف دلایلی که تابع شرط کتبی بودن یا اقامه در دادگاه می‌باشند، پذیرش دلیل الکترونیکی در قالب دلایلی که از این دو قید فارغ‌اند، یعنی اماره و اقرار خالی از اشکال به نظر می‌رسد. با این وصف لازمه شناسایی داده‌پیام به‌عنوان اقرار نیز احراز اصالت و تمامیت و انتساب آن به شخص مورد ادعا است. درمورد ارزش اثباتی دلیل الکترونیکی نیز چنانچه داده‌پیام بتواند با احراز شرایط شکلی و ماهوی در قالب یکی از ادله قرار گیرد، از ارزش و قدرت اثباتی همان دلیل برخوردار خواهد بود و از این حیث دلیلی برای تمایز میان ادله الکترونیکی و سایر دلایل وجود ندارد.^۱

فصل دوم از مبحث سوم قانون تجارت الکترونیکی تحت عنوان پذیرش ارزش اثباتی و آثار امضای الکترونیکی مطمئن به موضوع دلیل الکترونیکی پرداخته است. ماده (۱۲) قانون تجارت الکترونیکی بیان می‌دارد: «اسناد و ادله اثبات دعوا ممکن است به‌صورت داده‌پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان براساس قواعد ادله موجود ارزش اثباتی داده پیام را صرفاً به‌دلیل شکل و قالب آن رد کرد». هدف از وضع ماده مذکور ممانعت از رد پذیرش داده‌پیام در مقام دلیل به‌صرف ماهیت الکترونیکی آن است که البته به نظر می‌رسد ضروری باشد که قانونگذار شرایط پذیرش داده‌پیام در مقام دلیل را نیز در کنار این قاعده تعریف کند. بنابر قاعده مذکور در ماده (۱۲) قانون تجارت الکترونیکی، در جریان مبادلات تجاری الکترونیکی و پنجره واحد نیز به‌صرف الکترونیکی بودن پیام، نمی‌توان دلیل را مورد پذیرش قرار نداد. ماده (۱۳) این قانون درخصوص ارزش اثباتی داده‌پیام مقرر می‌دارد: «به‌طور کلی ارزش اثباتی داده پیام با توجه به عوامل مطمئنه از جمله تناسب روش‌های ایمنی به‌کارگرفته‌شده با موضوع و منظور مبادله داده‌پیام تعیین می‌شود».

چنین به نظر می‌رسد که ماده مذکور متناسب با نظامی تدوین شده که در آن ارزش اثباتی کلیه دلایل با دادگاه است و متن ماده مذکور نیز موهم این امر است که دلایل الکترونیکی، دلیل جدیدی در کنار سایر دلایل بوده و قاعده حاکم بر تعیین ارزش اثباتی آن تشخیص قضات مبنی بر تناسب روش‌های ایمنی با موضوع و منظور از مبادله است. این نتیجه‌گیری مناسب

به نظر نمی‌رسد، زیرا معنای آن این است که اگر در جریان فعالیت‌های تجاری الکترونیکی یا در بحث ما به طور اخص، پنجره واحد تجاری اسناد الکترونیکی رد و بدل شود، اعتبار آن منوط به تشخیص دادگاه است. اما باید توجه داشت دلیل الکترونیکی در نظام حقوقی ایران و نیز در سایر نظام‌ها، سنخ جدیدی از دلایل نیست، بلکه همان دلایل سابق است که با شیوه‌های جدیدی تولید شده. بنابراین، قانونگذار از ذکر قاعده جدید در خصوص ارزش اثباتی بی‌نیاز است.^۱ مگر آن که بخواهد از باب تأکید بر اجرای قواعد سابق تصریح کند. به نظر می‌رسد در شرایط فعلی قانون تجارت الکترونیکی ایران فاقد ضابطه کلی در برابر دلیل الکترونیکی با دلیل غیر الکترونیکی است. علاوه بر این، قانون مذکور برابری نوشته و امضای الکترونیکی با نوشته و امضای دستی را نیز مشروط به شرایط خاصی کرده و به صرف بیان قاعده برابری آنان بسنده می‌کند.^۲ امری که اطلاق آن قابل انتقاد به نظر می‌رسد. شاید به جهت جبران همین نقیصه است که در ماده (۱۴) قانون اعلام می‌کند که «کلیه داده‌هایی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده‌اند از حیث محتویات و امضای مندرج در آن، تعهدات طرفین یا طرفی که تعهد کرده و کلیه اشخاصی که قائم مقام قانونی آنان محسوب می‌شوند، اجرای مفاد و سایر آثار در حکم اسناد معتبر و قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی است». اشکال این ماده این است که ممکن است مفهوم مخالف از این ماده استنباط شود، به این معنا که داده‌پیام‌های غیرایمن، در محاکم قابل استناد نباشد. این ایراد صحیح به نظر نمی‌رسد، زیرا اگر داده‌پیام غیرایمن در دادگاه ارائه شود و اصالت و تمامیت آن اثبات شود، به عنوان دلیل مورد قبول باید مورد پذیرش قرار گیرد. برای مثال، در جریان اجرای پنجره واحد ممکن است یک بنگاه اقتصادی در تکمیل فرم‌های مربوط به مجوز صادرات و واردات تحت اکراه قرار گرفته باشد و امضاهای مربوطه با اراده معیوب آنان صادر شده باشد، این امضا و داده‌پیام «مطمئن»^۳ نیست اما این امر به این معنا نیست که قابل استناد هم نباشد، بلکه ممکن است در دادگاه خلاف آن اثبات شود.

۱. آهنی و اخلاقی (۱۳۸۴).

۲. طبق ماده (۷) قانون تجارت الکترونیکی ایران: «هرگاه قانون وجود امضا را لازم بداند، امضای الکترونیکی مکفی است».

۳. طبق ماده (۱۰) قانون تجارت الکترونیکی: «امضای الکترونیکی مطمئن باید دارای شرایط زیر باشد: الف) نسبت به امضاکننده منحصر به فرد باشد. ب) هویت امضاکننده داده‌پیام را معلوم نماید. ج) به وسیله امضاکننده و یا تحت اراده انحصاری وی صادر شده باشد. د) به نحوی به یک داده‌پیام متصل شود که هر تغییری در آن داده‌پیام قابل تشخیص و کشف باشد».

۳-۵. مسئولیت

در این بخش مسئولیت در پنجره واحد تجاری را در دو بخش حقوقی و کیفری و در حقوق ایران بررسی می‌شود.

۳-۵-۱. مسئولیت حقوقی

مسئولیت حقوقی را می‌توان در دو قسمت قراردادی و مدنی مطالعه کرد.

الف) مسئولیت قراردادی

مسئولیت قراردادی در جریان پنجره واحد عبارت است از تعهدی که در نتیجه تخلف از مفاد قراردادهای خصوصی میان متصدیان پنجره واحد و کاربران آن ایجاد می‌شود. برای مثال، ممکن است متصدیان پنجره واحد در قرارداد خود با کاربران تعهد کنند که اگر نتوانند مجوزهای لازم برای آن‌ها را در موعد مقرر بگیرند، به ازای هر روز تأخیر تعهد مبلغ معینی را به عنوان خسارت به آنان پرداخت کنند. بنابراین، اگر میان کاربران و متصدیان پنجره واحد قرارداد معتبری در مورد خسارت در میان باشد، طبق شروط آن رفتار می‌شود. البته باید توجه داشت در مواردی که شخص به عمد باعث ایجاد خسارت شود یا آگاهانه به اعمالی دست زند که در نظر عرف در حکم عمد است، شرط عدم مسئولیت نمی‌تواند از تعهد ضررزننده نسبت به جبران خسارت بکاهد، زیرا در یک جامعه منظم هیچ کس حق ندارد در پناه قراردادی که به سود خود تحصیل کرده، در زیان رساندن به دیگران آزاد باشد. در مورد پنجره واحد تجاری نیز اگر متصدیان پنجره واحد در مورد عدم مسئولیت خود با کاربران قرارداد منعقد کرده باشند این قاعده جاری است. برای این که مسئولیت قراردادی تحقق پیدا کند باید میان مسئول و زیان دیده قرارداد درست و الزام‌آوری موجود باشد و خسارتی که به بار آمده نتیجه تخلف از این قرارداد محسوب شود. درست است که در مسئولیت قراردادی اثبات عهدشکنی خواننده دعوا کافی است، اما مسأله مهم این است که اثبات عمد در قراردادهایی که شرط عدم مسئولیت شده، امر دشواری است، پس به ناچار باید پاره‌ای از تقصیرهای سنگین و اغماض ناپذیر را که عرف در حکم عمد می‌داند، مشمول این قاعده دانست و ضرر زننده را ملزم به جبران خسارت کرد.^۱

۱. کاتوزیان (۱۳۸۶).

ب) مسئولیت مدنی

در هر مورد که شخصی موظف به جبران خسارت دیگری است می‌گویند در برابر او مسئولیت مدنی دارد و یا به اصطلاح ضامن است.^۱ در مسئولیت قهری تنها قانون بر روابط طرفین حکومت دارد و هیچ پیمانی طرفین را به هم مربوط نمی‌سازد. باید توجه کرد که مبانی و منابع مسئولیت مدنی و جبران خسارت در حقوق ما همگون نیست. برای مثال، در ماده (۱۴) قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ میزان مسئولیت هریک از ضررزنندگان را با توجه به نحوه دخالت آن‌ها دانسته که از طرف دادگاه تعیین خواهد شد. این در حالی است در قانون مدنی معیار تقصیر برای جبران خسارت را پذیرفته و در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز معیار تقصیر جبران خسارت واضح نیست و نیاز به تفسیر دارد. چنانچه مشاهده می‌شود، ناهماهنگی در مبنای مسئولیت مدنی مانع از ایجاد یک نظام به هم پیوسته و قابل پیش‌بینی در زمینه مسئولیت مدنی شده است. نکته دیگر این است که برای تحقق مسئولیت مدنی وجود سه رکن ضروری است: وجود ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت. همچنین، در حقوق ایران اصل بر عدم تقصیر است؛ درحالی‌که در بسیاری از کشورها در مورد مسئولیت حرفه‌ای، تقصیر متصدی مفروض گرفته می‌شود، مگر این‌که بتواند خلاف آن را اثبات کند. در این حالت برای حمایت از زیان‌دیده بار اثبات از دوش او برداشته می‌شود.

درباره پنجره واحد تجاری پرسش‌های دیگری نیز مطرح می‌شوند، از جمله این‌که مصادیق فعل زیان‌بار چیست؟ و کدام اعمال کاربران و یا متصدیان مضر شناخته می‌شود؟ و در چه مواردی متصدیان پنجره واحد معاف از جبران خسارت هستند؟ و آیا همان‌گونه که در مسئولیت قراردادی، قوه قاهره معاف‌کننده تعهد متعهد است، در نهاد پنجره واحد نیز متصدیان از مواردی به‌عنوان معاذیر موجه و معاف‌کننده از جبران خسارت و مسئولیت برخوردارند یا خیر؟ پاسخ به این پرسش‌ها نیازمند بررسی و قانونگذاری جامع در این حوزه است.

۲-۵-۳. مسئولیت کیفری

چنانچه می‌دانید طبق ماده (۲) قانون مجازات اسلامی جدید مصوب ۱۳۹۲: «هر رفتاری

۱. کاتوزیان (۱۳۸۶).

اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود». بنابر اصل قانونی بودن جرم و مجازات اگر قانونگذار بخواهد در زمینه تجارت الکترونیکی نیز برای متخلفان مجازات تعیین کند، باید مراحل قانونی را طی کرده و از قبل آن را بیان کند.

باب چهارم قانون تجارت الکترونیکی به تعیین جرائم و مجازات‌های مربوط به تجارت الکترونیکی اختصاص داده شده است. دو مبحث اول و دوم این باب به ترتیب با عناوین کلاهبرداری رایانه‌ای و جعل رایانه‌ای به این دو جرم و مجازات‌های تعیین شده برای ارتکاب آن‌ها پرداخته و مبحث سوم باب مزبور موضوع نقض حقوق انحصاری در بستر مبادلات الکترونیکی را تحت پوشش قراردادده و موضوعات مزبور را در چهار فصل گنجانده است. بنابراین، با توجه به این که مبحث اول و دوم جعل و کلاهبرداری و بخش دوم از مبحث سوم یعنی نقض حمایت از داده‌پیام‌های شخصی در جریان پنجره واحد تجاری اهمیت بسیاری دارد، به بررسی این مواد می‌پردازیم.

الف) کلاهبرداری رایانه‌ای

ماده (۶۷) ذیل مبحث اول از باب چهارم قانون تجارت الکترونیکی بی‌آن که تعریف مشخصی راجع به کلاهبرداری به‌عنوان یک جرم ارائه دهد، با برشمردن مصادیقی از اقدامات مرتبط با رایانه که مرتکبان آن‌ها مجرم به‌شمار می‌آیند و مستوجب تحمل مجازات‌های مقرر خواهند بود، ضمانت‌اجرای آن‌ها را تعیین کرده است.^۱ این ماده مقرر داشته است:

«هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی با سوءاستفاده و یا استفاده غیرمجاز از داده‌پیام‌ها، برنامه‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و وسایل ارتباط از راه دور و ارتکاب افعالی نظیر ورود، محو، توقف داده‌پیام، مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم رایانه‌ای و غیره دیگران را بفریبد و یا سبب گمراهی سیستم‌های پردازش خودکار و نظایر آن شود و از این طریق خود و یا دیگری وجوه، اموال یا امتیازات مالی تحصیل کند و اموال دیگران را ببرد مجرم محسوب و علاوه بر رد مال به صاحبان اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی معادل مال ماخوذه محکوم می‌شود.»

بنابراین، در جریان اجرای پنجره واحد تجاری در صورتی که هریک از اقدامات مذکور توسط متصدیان یا کاربران منجر به خسارت به دیگر کاربران شود، آن‌ها می‌توانند با استناد به مقررات ناظر بر طرح دعوی جبران خسارت به دادگاه صالح مراجعه کرده و پس از اقامه دعوا و اثبات ادعای خویش، علاوه بر دریافت مال خود و دریافت معادل مال اخذ شده، از طریق صدور حکم مقتضی در دادگاه موجبات تحمل حبس از یک تا سه سال را برای مجرم فراهم آورند.^۱ تبصره ذیل ماده (۶۷) مقرر داشته است که شروع به جرم کلاهبرداری رایانه‌ای نیز جرم است و مجازات آن حداقل مجازات مقرر در این ماده است. با توجه به نقش کلیدی استفاده از رایانه در فعالیت‌های تجاری الکترونیکی و مخصوصاً پنجره واحد تجاری، تبصره فوق در بازداشتن افراد از ارتکاب کلاهبرداری مفید است.

ب) جعل رایانه‌ای

ماده (۶۸) قانون تجارت الکترونیکی ذیل مبحث دوم از باب چهارم قانون تجارت الکترونیکی نیز بی‌آن‌که تعریف مشخصی راجع به جعل رایانه‌ای به‌عنوان جرم ارائه داده باشد، با تعیین مصادیقی از اقدامات مربوط به مبادلات الکترونیکی، مرتکبان اقدامات مزبور را جاعل محسوب کرده و آن‌ها را مستوجب تحمل مجازات تعیین شده می‌داند. این ماده مجازات شروع به جرم جعل رایانه‌ای را تدوین کرده است که به نظر می‌رسد در جریان مبادلات الکترونیکی و نیاز به بسترسازی مناسب حقوقی برای اعمال پنجره واحد تجاری، تدبیر مناسبی برای پیشگیری از وقوع چنین جرائمی باشد.

جمع‌بندی و ملاحظات

براساس آنچه گفته شد، استقرار پنجره واحد تجاری مزایای اقتصادی فراوانی هم برای بازرگانان و هم برای دولت دارد. برای تجار از این نظر مفید است که باعث کاهش هزینه و زمان در فرآیند اخذ مجوزهای گوناگون می‌شود و برای دولت نیز افزایش کارایی و افزایش شفافیت و کاهش بروکراسی در کشور می‌شود. استقرار این نهاد نیازمند وجود بسترهای حقوقی مناسب در زمینه‌های مرتبط است. این زمینه‌های مرتبط عبارتند از حمایت قانونی

۱. مصطفی منتقمی (۱۳۸۸).

مناسب از حریم خصوصی و داده‌های تجار به پنجره واحد، وجود قوانین مالکیت فکری در راستای حمایت از اسرار حرفه‌ای بازرگانان، تبیین نظام مسئولیت در روابط فعالان پنجره واحد و نیز قوانین و مقررات مناسب در زمینه اعتبار اسناد الکترونیکی است. از آنجا که ایران عضو ناظر سازمان تجارت جهانی است و در آینده‌ای نه‌چندان دور، قصد پیوستن به این سازمان را دارد و همچنین، یکی از ضرورت‌های پیوستن به سازمان تجارت جهانی، اصلاح و حسب مورد تدوین قوانین مناسب در حوزه‌های تجارت است و استقرار پنجره واحد نیز یکی از ابزار تسهیل‌کننده تجارت بین‌الملل محسوب می‌شود؛ بنابراین، پیشنهاد نگارندگان این مقاله به قانونگذار اصلاح قوانین مرتبط از جمله قانون تجارت الکترونیکی (در حوزه اسناد الکترونیکی)، و نیز استقرار نظام حمایتگر مالکیت فکری است تا بازرگانان از مزایای استفاده از پنجره واحد آگاه شوند و با اطمینان کامل از فعالیت مناسب این نهاد و وجود قوانین و سازوکارهای مناسب و شفاف، از مزایای این نهاد بهره ببرند. برای مثال در بخش جرائم رایانه‌ای که در سال ۱۳۸۸ به قانون مجازات اسلامی اضافه شده است، می‌توان برای افشاکنندگان اسرار حرفه‌ای تجار و متخلفان عرصه پنجره واحد تجاری مسئولیت کیفری پیش‌بینی کرد تا ضمانت اجرای شفاف برای متخلفان در این حوزه وجود داشته باشد. در نهایت، باید توجه داشت که چنانچه اشاره شد، در حقوق ایران برخی قواعد کلی در راستای ایجاد پنجره واحد تجاری دیده می‌شود که می‌توان از آن‌ها برای پر کردن خلأ قانون خاص پنجره واحد تجاری بهره گرفت، ولی وجود قانونی منسجم و خاص (مانند آنچه در کره جنوبی وجود دارد) می‌تواند بسیار مؤثر باشد.

منابع

- حاجی علی اکبری، جلال، پاریاب، سیدحسین (۱۳۸۶)؛ پنجره واحد تجارت، گامی نهادی در استقرار تجارت الکترونیکی، چهارمین همایش ملی تجارت الکترونیکی، تهران.
- رضایی زاده، محمدجواد (۱۳۸۵)؛ حقوق اداری، جلد اول، تهران: نشر میزان.
- صادقی، محسن (۱۳۸۷)؛ حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان تجارت جهانی، تهران: نشر میزان.
- صادقی، محسن (۱۳۹۰)؛ «نقش مالکیت فکری در تأسیس و کارایی پنجره واحد تجاری از نگاه حقوق و اقتصاد»، مجموعه مقالات تقدیمی به دکتر ابوالقاسم گرچی، جلد اول، چاپ دوم، تهران، انتشارات انجمن مفاخر علمی، صص ۳۷۶-۴۱۷.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۰)؛ حقوق مدنی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کی‌نیا، محمد (۱۳۹۲)؛ امضای الکترونیکی (منطبق با حقوق فرانسه)، چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- مصطفی منتقمی، فروغ (۱۳۸۸)؛ اخلاق در تجارت الکترونیکی؛ رویکرد حمایت از حقوق مصرف کننده، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- نوربها، رضا (۱۳۹۰)؛ حقوق جزای عمومی، تهران: گنج دانش.
- وطن‌دوست، نگین (۱۳۸۹)؛ مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی دانشگاه تهران.
- Korea Custom Service* (2010); Republic of Korea Single Window Case.
- Schermer Bart W. (2007); "Legal Issues of Single Window for International Trade", *Modern Law for Global Commerce Congress To Celebrate the Fortieth Annual Session of UNCITRAL, Vienna*, pp. 9-12.
- Unknown (2010); "Towards a Single Window Trades Environment Case of Malaysia's National Single Window", *UNNEXT, brief*, no 4.
- Unknown (2008); "Asean Single Window, The Intersection of Law and Technology", Available at: <http://aimp.apec.org/documens/2009/sccp/swwwg-wksp4/09-sccp.swwg-sksp4-019.pdf>, last visited: 15/10/2011.
- Unknown (2006); "National Integrity Systems, Transparency International Country Study Report".
- Weber, Rolf H. (2012); "Legal Framework for the Single Window Concept in ASEAN A Successful Movement Towards Trade Facilitation in East Asian Countries", available at: www.sef.hk/.../39/20Rolf/20Weber/20paper.pdf